

NACIONALIZAM I PROJEKAT IMPOSTIRANJA ANOMIJSKE BOSNE I HERCEGOVINE

Evropska unija kao povijesni oblik uvećane „nove-stare nacije“ (*super-nation*) (Smith, 1995) te kao paradigma multikulturalnih i multinacionalnih entiteta, odgajateljica inkomenzurabilnih individualnih i kolektivnih vrijednosti, predstavlja budući prostorno-vremenski okvir za Bosnu i Hercegovinu unutar koje bi se trebali realizirati svi institucionalni i neinstitucionalni segmenti evropske ekonomske, kulturne i političke stvarnosti nasuprot violentnih, proturacionalnih, tribalističkih i protucivilizacijskih praksi i formi iskustva koje su oblikovale prošlost bosanskohercegovačkog društva, a koje su (jedino pod uvjetom ignoriranja povijesti) strane evropskom kulturno-civilizacijskom iskustvu.¹ Ulazak u Evropsku uniju (kao porodicu zemalja koje su objektivirale svoje „šanse“ i fokusirale se na „budućnost“ unutar evropskog prostora²) implicira sublimiranje nacionalističkog diskursa u forme racionalno prihvatljivih, konsenzualnih, ekonomski efektivnih i kulturno polivalentnih „društvenih činjenica“ i „društvenih djelovanja“ ili pukog supstituiranja etno-nacionalističke forme društvene stvarnosti drugom formom koja vrši privaciju isključivosti, eliminacije Drugog, etno-religijske privilegiranosti i *prirodne* ili *povijesne datosti* jednih u odnosu na druge etc. Evropsko naslijeđe je forma ambivalencije; svjedoci smo ekonomskog, znanstvenog, tehničkog i tehnološkog progresa, ekonomsko-pragmatičke izvrsnosti i instrumentalne kalkulabilnosti ali i ignoriranja stvarnosti u formi destrukcija i devastacija na drugoj razini. Nju ne konstituira samo ekonomija nego i političke konstelacije usmjerene na demagošku eksplikaciju i *demagošku konstrukciju stvarnosti* ili „stavljanja u zgrade“ onih društvenih činjenica i manifestacija koje nemaju estetsku dopadljivost ili pak ekonomsko-političku svrhovitost.

„Kako se Evropa širi, preobražava i sve više intervenira u život svojih država članica, čini se da se zatvara u sebe, u svoje unutrašnje probleme, dok u isto vrijeme ne igra uvijek značajnu ulogu u svjetskim poslovima. Koji Evropljanin bez snažnog osjećaja srama može spomenuti nesposobnost Evrope da spriječi masakre u Bosni i nametne mir zaraćenim stranama? Koji Evropljanin može biti zadovoljan Evropom kada se izgovaraju imena Sarajeva, Vukovara i Srebrenice?“ (Touraine, 2007, 37).

1 Giorgio Agamben ukazuje na karakter evropske modernosti i biopolitičkog/tanatopolitičkog generiranja, reguliranja i reproduciranja društvene stvarnosti. U dijelu u kojem govori o „logoru kao nomosu modernog“ on navodi sljedeće: „Pravilno pitanje u pogledu užasa što su se počinili u logorima nije stoga ono koje licemjerno pita kako je bilo moguće počiniti tako okrutne zločine nad ljudskim bićima: poštenije i prije svega korisnije bi bilo pomno istražiti preko kojih su pravnih procedura i preko kojih političkih dispozitiva ljudska bića mogla tako potpuno biti lišena svojih prava i svojih prerogativa, da se bilo kakav čin počinjen protiv njih ne bi više poimao kao zločin (u tom je času, doista, sve postalo moguće).“ Agamben, G. (2006), *Homo sacer: Suverena moć i goli život*, Arkzin, Zagreb, 150.

Mogli bismo ustvrditi kako pravno-politički diskurs orijentiran ka eliminaciji Bosne i Hercegovine kao države i ka tretiranju sadašnjeg stanja normalnom bosanskohercegovačkom društvenom strukturom jeste kulminiranje ideje koja nasiljem i zločinom kao oblicima abnormalnog producira i institucionalizira te pravno-politički perpetuira „normalnost“ u koju nas uvjeravaju političke elite koje na domaćem i međunarodnom nivou suvereno upravljaju našom stvarnošću.

2 Mitja Velikonja u eksplikaciji „evrocentričkog metadiskursa“ govori o tipičnim EU mantrama poput „šanse“ i „budućnosti“ koje optimistički i aksiomatski opisuju i anticipiraju tokove društvenih procesa zemalja koje se nalaze pred božanskim vratima Evropske unije. Istovremeno, ne treba ignorirati i intencije ka amalgamiranju pojmova poput *Evropske unije* i *Evrope* kako bi se „političko-ekonomska zajednica preuzima geografsko-istorijsko ime kontinenta (...). Politički mit uvek se artikuliše kao ‘činjenica’ ili ‘datost’, u ovom slučaju kao geografska činjenica.“ Cf. Velikonja, M. (2007), *Evroza*, Biblioteka XX vek, Beograd.

Bosna i Hercegovina je država koja je ustavom (koji se doživljava kao kvazisakralizovani akt generiran u Daytonu 1995. godine) transformirana u protuhistorijsku tvorevinu. Sadašnje stanje karakterizirano je strukturalnim isključivostima, impostiranjem novog poretka i anomijskih relacija kao produkta subjektivističkih akcija određenih političkih aktera kao odlučujućih i suprimirajućih subjekata koji su, u funkciji apsolutnih suverena, svoje mentalne, psihotičke i subjektivne intencije, želje, aspiracije, momente trenutačnih i impulsivnih odluka, te ličnih frustracija, ideoloških preparacija ili puke želje za vlašću, u čisto instrumentalnom smislu, uspjeli da institucionalno etabliraju te generiraju na prinudi zasnovane skupove „društvenih činjenica“ od kojih je zavisila i od kojih zavisi svaka vrsta „društvenog djelovanja“ danas. Nacionalizam se ovdje javio kao specifičan vid destruktivnog, racionalnog i sistemski orijentiranog projekta sa intencijom eliminiranja bosanskog multilateralnog nacionaliteta, tj. dokidanja nacionalizma kao ideologije usmjerene na ideju o „autonomiji“, „jedinstvu“ i „identitetu“ jedne nacije (one koja se politički legitimira u državi BiH, ako se na nacionalizam promatra kao na ideju kongruencije nacionalnog i političkog, o čemu je govorio Gellner) te uspostavi homogenih nacionalnih država na temelju religijskog identiteta, te pripajanja tih država svojim susjedima. Kao zemlja koja je posjedovala vlastitu distinktivnu kulturnu povijest, sudbinu koju su dijelili svi njeni narodi i ljudi kao članovi te kulturne zajednice, kao zemlja čiji su članovi dijelili zajedničku povijest, zajednički jezik, zajednički obrazovni sistem, zajedničke navike i svakodnevne životne prakse i sve druge forme intersubjektiviteta neovisno o religijskim razlikama koje su u zemlji imale samo multilateralan i pluralan karakter, nastupilo je nacionalističko planiranje eliminiranja ideje nacije koja se nalazi u središtu nacionalizma: nacije kao „imenovane ljudske populacije koja dijeli historijski teritorij, sjećanja, vrijednosti, masovnu javnu kulturu i ekonomiju utemeljenu na zajedničkim zakonitim pravima i dužnostima za sve njene članove (Smith, 1991). Drugim riječima, nastupio je zločin u ime određenog identiteta i onih formi destrukcije koje se predstavljaju kao moralno prihvatljive ukoliko iste doprinose interesima određene nacije u okviru određenih povijesnih i političkih okolnosti. Stoga se nasilje u okviru nacionalizma javlja kao okvir legitimacije određenih političko-ideoloških djelovanja i praksi koje, jedanput objektivirane, trebaju biti naprosto zaboravljene kako bi etablirani poredak kao proizvod tog nasilja mogao funkcionirati (kako je to isticao Ernest Renan)³.

S druge strane, problem društvene stvarnosti u Bosni i Hercegovini se manifestira kao nemogućnost individua da na razini društvenih činjenica i društvenih djelovanja realiziraju sebe kao pripadnike nacionaliteta, a da taj nacionalitet ne bude determiniran religijskim kategorijama. S tim u vezi potrebno je eliminirati objektivitet bosanskohercegovačkog nacionalnog identiteta, odnosno, hegelijanski rečeno, eliminiranje „Objektivnog Duha“, a posebno one komponentne bez koje je država kao takva nezamisliva, a to je građansko društvo.⁴

3 Ne treba zaboraviti da nasilje kao metoda objektiviranja određenih povijesno-političkih i nacionalnih ciljeva nije stvar strana Evropi. Nacionalizam u tom smislu nije atavističko-instinktivni oblik kolektivne egzaltacije nad kojim se zgražava moderni i prosvjetiteljski Zapad; on je, štaviše, imanentan njegovoj povijesnoj logici.

Cf. Wimmer, A, N. Glick Schiller (2002), „Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences“, *Global Networks*, 2/4, 301–334. Vidjeti također i zanimljiv tekst: Howard, M. (1994), „War and Nations“, u: Hutchinson, J., A. D. Smith, *Nationalism*, Oxford University Press, Oxford.

4 Hegel u vezi s tim jasno kaže: „Građansko društvo je razlika koja stupa između porodice i države, premda njegovo obrazovanje slijedi kasnije nego obrazovanje države; jer kao diferencija ono pretpostavlja državu koju ono mora imati pred sobom kao nešto samostalno da bi postojalo (...). Ako se država predstavlja kao jedinstvo različitih osoba, kao jedinstvo koje je samo zajedništvo, onda se time misli samo određenje građanskog društva (...). U građanskom društvu svako je sebi svrha, sve drugo mu je ništa. Ali bez odnosa prema drugima on ne može postići

Kako bi se Bosna i Hercegovina eliminirala kao forma objektivnosti, potrebno je eliminirati i koncept građanskog društva koji implicira odnos prema Drugom kao onom koji zajedno sa mnom sukonstituira objektivitet zajednice. Ti Drugi su u rigidnom i ekstremnom nacionalističkom svjetonazoru prezentirani kao razlika, kao stranost koja ne smije biti dijelom moje vlastitosti; suprotno, Drugo može biti samo multipliciranje *istosti*, Drugi kao i ja sâm, bez distinkcija i heterogenosti; nacionalizam u tom smislu promatra Drugog u formi druge individue koji je pripadan istom etno-religijskom identitetu ili Drugi koji u nacionalističko-ideološkom smislu ima iste zajedničke premise kao i moja vlastitost. Stoga se građansko društvo ne konstituira preko Drugog kao susjeda, kao pripadnika drugog tipa etno-religijskog kolektiviteta, kao onog koji zajedno sa mnom jeste su-pripadan zajedničkoj povijesti, zajedničkoj kulturi, zajedničkom obrazovnom sistemu, zajedničkom ekonomskom poretku, zajedničkom jeziku, etc., nego se konstituira sa Drugim koji nije tu pored mene, nego je Drugi ili fizički uklonjen ili se Drugi poima kao moj sukonstituent, ali ne unutar, nego preko granica kulturnog, geografskog i povijesnog prostora Bosne i Hercegovine. Stoga problem sa Bosnom i Hercegovinom nalazi se u odsustvu „kolektivne svijesti“ ili „kolektivne reprezentacije“ koja predstavlja neku formu zajedničkog nacionalnog identiteta koji nije svodiv na elemente religije ili etniciteta.

„Zajednička premisa“ koja bi racionalnim i konsenzualnim putem uspostavila odnose su-konstitucije i međusobne identifikacije u sadašnjoj društvenoj i političkoj stvarnosti Bosne i Hercegovine ne postoji; drugim riječima, Bosna i Hercegovina kao država koja institucionalno i vaninstitucionalno reprezentira individualne i kolektivne identitete skupovima zajedničkih vrijednosti i obaveznosti za sve njene članove figurira u nekom artifičijelnom okviru jer je politička stvarnost usmjerena ka eliminiranju svih atributa na osnovu kojih je moguće govoriti o karakteristikama jednog funkcionalno prepoznatog društvenog poretka.

Nije sporno da je Bosni i Hercegovini nužna „kolektivna reprezentacija“ po uzoru na tipove reprezentacije kakve imaju sve zemlje razvijenog Zapada i Istoka. Pitanje je kako se ista može konstruirati. Nacionalizam koji je usmjeren etabriranju etno-religijske homogenosti koja presijeca i fragmentira sve sfere jedne društvene i državne strukture obezbjeđuje sve uvjete za odsustvo takve vrste komplementarnosti. Stoga paradoksalnost Bosne i Hercegovine kulminira ne u tome što nije moguće pronaći konsenzualne i racionalno prihvatljive okvire na osnovu kojih bi ova zemlja normalno funkcionirala nego u tome što oni koji predstavljaju dio „društvenih činjenica“ Bosne i Hercegovine (kao nositelji njene funkcionalne moći) istovremeno ne žele da te činjenice budu izraz kolektivnih reprezentacija te zemlje, niti žele bilo koji okvir za neku drugu vrstu intersubjektivno konstruiranih reprezentacija. Nacionalisti usmjereni eliminaciji bosanskog nacionaliteta znaju da nacija, iako kontingencija (vrsta socio-političke konstrukcije koja vremenski može trajati jako dugo), može efektivno i intenzivno oblikovati smisao ljudskih života (čak i onda kada je to besmisleno) i to internaliziranjem vrijednosti nacionalnog identiteta, njenog reproduciranja kroz „institucije države i svakodnevnog života“ (Özkirimli, 2005, 173). Stoga su istovremeno svjesni potrebe kreiranja novih (ili paralelnih) kolektivnih reprezentacija, paralelnih simboličkih konstrukcija koje postojeće i povijesno utemeljujuće smatra nepovijesnim i izmišljenim i koje u konačnom

opseg svojih svrha; ovi drugi su zato sredstvo za svrhu onog posebnog. Ali posebna svrha kroz odnos prema drugom daje formu općenitosti i zadovoljava se tako što ujedno zadovoljava dobrobit drugog.“ Cf. Hegel, G. W. F. (1989), *Osnovne crte filozofije prava*, „Veselin Masleša“/„Svjetlost“, Sarajevo, 318.

postojeće mogu apsolutno ukinuti.⁵ Postojeći kapaciteti države (oni atributi koji na simboličkoj i materijalnoj razini reprezentiraju državu) se kontinuirano opstruiraju kako bi se svjesno prikazali neoperativnim, nefunkcionalnim i koji, shodno toj logici, trebaju biti supstituirani onima koje su funkcionalni, a to suštinski implicira procese stvaranja kolektivnih reprezentacija u okviru homogenih etno-religijskih blokova, odnosno procese koji rezultiraju disolucijom ove zemlje. Cijena takve jedne političke ideologije je do sada mjerljiva nizom konsekvenci, a implikacije te namjeravane i nenamjeravane konsekvence u budućnosti zavise od cijelog niza okolnosti i uvjeta koje nije zahvalno anticipirati.⁶

Stoga je nezahvalno govoriti o mogućim opcijama koje bi obezbijedile da Bosna i Hercegovina pristupi Evropskoj uniji. Politička isfragmentiranost unutar koje dominira ideja o zemlji koja ne može funkcionirati ili, s druge strane, ideja da je njena politička struktura koja se bifurcira na državotvorne entitete imperativ za budućnost, može suprotnost pronaći samo u onim strukturama koje su utjecale na stvaranje ove političke tvorevine koja, kao neka vrste himeričke datosti, sebe ideološki reproducira ne dozvoljavajući reflektiranje o bilo kojim drugim alternativama. Riječ je o utjecaju međunarodne zajednice koja je koordinirala onim političkim odlukama kojima se jedna nenormalnost podmetnula pod normalno stanje stvari. Ostaje pitanje u kojoj mjeri će javni prostor građanskog društva (koji jedva da postoji) biti u stanju da (ukoliko se hipotetički desi intervencija međunarodne zajednice koja ne posjeduje jedinstven stav o pitanju sadašnjosti i budućnosti Bosne i Hercegovine) racionalnim, pluralističkim i argumentiranim diskursom ili zdravim razumom izvrši reaproprijaciju nečega što se imenuje zajedništvom, osjećajem i funkcioniranjem „kolektivnih reprezentacija“ i unutarnjom povezanošću i solidarnošću oko nečega što sada figurira kao puki nominalizam, a to je Bosna i Hercegovina. Pitanje je u kojoj će mjeri to biti realizirano na razini interpersonalnih odnosa i svakodnevnih životnih relacija kada Bosna i Hercegovina bude integralnim dijelom Evropske unije. Nadati se da će unutar evropskih konstelacija politički programi orijentirani ka disoluciji i eliminaciji biti prevaziđeni onim mrežama društvenih relacija i procesa na osnovu kojih funkcioniraju razvijene zemlje EU, te da će modusi djelovanja evropske ali i politike svjetskih sila prema Bosni i Hercegovini biti sa manjim udjelom demagogije, ukoliko se fenomen političkog uopće može od toga odvojiti.

5 Simbolička vrijednost i simboličko-kulturna konstrukcija kolektivnih reprezentacija nije samo odslikavanje nekih društvenih relacija nego je njihova konstitucija. Nacionalisti u tom smislu su svjesni da se postojeće vrijednosti mogu eliminirati (intelektualno, obrazovno, vojno, diplomatski etc.), tj. da se, na tragu Bourdieua, svijet može transformirati transformiranjem njegovih reprezentacija. Stoga ne čudi što je „sociologija znanja ili kulturnih formi eo ipso politička sociologija, odnosno, sociologija simboličke moći“.

Cf. Bourdieu, P., L. D. Wacquant (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*, Polity Press, Cambridge.

6 Cijena ovakvih društvenih i političkih manifestacija do sada je vidljiva „razaranja i devastacijama već raspoloživih društvenih resursa tako i enormnim uništavanjem i ponižavanjem ljudskih života i sudbina, pa, na kraju, i sveopćom degradacijom i brutalizacijom društvenog života postojećih zajednica i najvećeg dijela životnog svijeta konkretnih ljudi kao pojedinaca.“ Cf. Vrcan, S. (2006), *Nacija – nacionalizam – moderna država*, Golden marketing „Tehnička knjiga“, Zagreb, 40.

Literatura

1. Agamben, G. (2006), *Homo sacer: Suverena moć i goli život*, Arkzin, Zagreb.
2. Bourdieu, P., L. D. Wacquant (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*, Polity Press, Cambridge.
3. Hegel, G. W. F. (1989), *Osnovne crte filozofije prava*, „Veselin Masleša“/„Svjetlost“, Sarajevo.
4. Özkirimli, U. (2005), *Contemporary Debates on Nationalism: A Critical Engagement*, Palgrave Macmillan, New York.
5. Smith, A. D. (1991), *National Identity*, University of Nevada Press, Reno-Las Vegas.
6. Smith, A. D. (1995), *Nations and Nationalism in A Global Era*, Polity Press, Cambridge.
7. Touraine, A. (2007), *A New Paradigm for Understanding Today's World*, Polity Press, Cambridge.
8. Velikonja, M. (2007), *Evroza*, Biblioteka XX vek, Beograd.
9. Vrcan, S. (2006), *Nacija, nacionalizam, moderna država*, Golden marketing „Tehnička knjiga“, Zagreb.
10. Wimmer, A, N. Glick Schiller (2002), „Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences“, *Global Networks*, 2/4, 301–334.

Vedad Muharemović